

DEEL 1

EVENWICHT ALS LEVENSBASIS

1.1 ONZEKERHEID BIJ KINDEREN DOOR HET ONTBREKEN VAN EEN GOED EVENWICHT

Er zijn steeds meer onzekere kinderen. Onzeker en niet meer in balans. Dat kan op lichamelijke gebied zijn, maar ook op emotioneel gebied. Angsten, remmingen en verboden kunnen net zo goed sporen achterlaten in het lichaam als in de ziel van het kind. Als de psychologische basishouding en verzorging niet goed zijn, dan heeft dat ook invloed op de fysiologische basishouding en omgekeerd. Ik schrik er altijd weer van hoeveel kinderen al op heel jonge leeftijd met hangende schouders en ingetrokken hoofd rondlopen en niet meer open het leven inkijken. Of ze zetten hun stekels op, worden wild, brutaal en luidruchtig, zodat vooral niemand merkt hoe klein en hulpeloos ze zich van binnen voelen. Sommige kinderen zien er al heel vroeg uit als kleine, ernstige volwassenen, weer anderen hebben nog heel lang een uitstraling van grote baby's. Lichaam en ziel zijn niet in overeenstemming met elkaar. Als kinderen uit balans raken, zogezegd uit hun centrum raken, dan zijn ze aangewezen op de onvoorwaardelijke hulp van volwassenen. Doordat kinderen nog niet reflecteren en wel een directe manier van leven hebben, merken ze niet dat ze uit balans zijn en kunnen ze er ook niet voor zorgen dat ze weer in evenwicht komen. Als eerste wordt hier natuurlijk een beroep gedaan op de ouders, daarnaast op personen buiten de familie die voor het welzijn van het kind in zijn wereld buitenshuis zorgen, zoals opvoeders, pedagogen, leerkrachten, therapeuten, enzovoorts. Zij zouden allen met vereende krachten ernaar moeten streven om voor kinderen een goede start in het leven mogelijk te maken.

1.2 HOE RAAKT EEN KIND UIT EVENWICHT?

Een mens in wording is in het lichaam van de moeder al op vele manieren aangewezen op evenwicht. Het is op dezelfde golflengte lichamelijk en gevoelsmatig met de moeder verbonden. Als een moeder tijdens haar

zwangerschap niet goed voor zichzelf zorgt, dan wordt ook de foetus, zowel lichamelijk als emotioneel, niet goed verzorgd. Het kind bevindt zich in het vruchtwater in een toestand van gewichtloosheid. Om desondanks lichaamsinformatie te verkrijgen, is het aangewezen op de activiteiten van de moeder. Als de moeder zich voldoende beweegt, dan wordt het kind ook voldoende gestimuleerd. Moet de moeder vanwege een ziekte of vanwege het gevaar het kind te verliezen voor langere tijd het bed houden, dan ontbreekt er informatie voor het kind tijdens bepaalde ontwikkelingsstadia, wat later wellicht tot een ontwikkelingsachterstand kan leiden.

In de baarmoeder ervaart het kind de baarmoederwand als begrenzing en veiligheid. Het belang van begrenzing voor kinderen begint dus al in het lichaam van de moeder. Tijdens de geboorte ervaren ze een eerste stevige begrenzing, als ze door het geboortekanaal geperst worden. Dr. Inge Flehmig, die in het voorwoord al werd genoemd, benadrukt het belang van persweeën als de eerste diepte-informatie voor het kind. De hersenen kunnen op dat moment de eerste informatie over de omvang, grootte en aard van het lichaam opslaan.

Een kind dat door middel van een keizersnee ter wereld komt, wordt letterlijk in een onbegrensde ruimte getild. Als het kind is geboren en de navelstreng wordt doorgesneden, dan is zijn eerste grote levensopdracht om zichzelf, tegen de werking van de zwaartekracht in, weer in evenwicht te brengen. En bij iedere verandering van positie moet dat steeds weer opnieuw gebeuren. Wordt het uit het bedje getild, dan moet het zichzelf weer in evenwicht brengen ten opzichte van de zwaartekracht. Hetzelfde geldt als het op de arm van de moeder ligt, wanneer het op de buik ligt en omgedraaid wordt, enzovoorts.

Het kind is aangewezen op de veiligheid die voortkomt uit de manier waarop volwassenen het kind behandelen en vasthouden. Dat kan de manier zijn waarop moeder het beschermend in haar armen houdt en het omarmt, maar bijvoorbeeld ook als ze een veilig plekje maakt met behulp van een kussen en een dekentje. Als men zich deze belangrijke omstandigheden uit de eerste levensdagen en -maanden voor ogen houdt, is het niet verwonderlijk dat veel kinderen met verschillende lichamelijke en emotionele moeilijkheden geholpen kunnen worden met de door Dr. Jirina Prekop ontwikkelde 'Vasthoudtherapie.'

Ook in de verdere ontwikkeling van het kind gaat het steeds opnieuw om

het uit evenwicht raken en de eigen balans weer hervinden. Denk maar aan vele kinderziektes die tijdelijk kracht onttrekken aan zowel de lichamelijke als de psychische toestand van het kind. Daarmee veroorzaken deze ziektes een crisis die weer overwonnen moet worden, waarna het kind weer met nieuwe kracht en ervaring verder kan gaan. Ik maak het vaak mee dat kinderen die vanwege een ziekte een tijdje niet naar de therapie konden komen, daarna met een nieuwe rijpheid voor me staan of dan een knoop hebben ontrafeld die voor de ziekte nog onoplosbaar leek. Dit proces van uit evenwicht raken en de eigen balans weer vinden is onlosmakelijk verbonden met het menszijn; het is een proces wat ons gedurende ons hele leven begeleidt. Aan het einde ervan zinken we weer terug in datgene wat ons gedragen heeft.

1.3 MOGELIJKE OORZAKEN VOOR ONTWIKKELINGSSTOORNISSEN

Vaak zijn er in de voorgeschiedenis van het kind oorzaken aan te wijzen voor mogelijke ontwikkelingsstoornissen. Net als met het voorbeeld over het evenwicht kan al tijdens de zwangerschap de kiem gelegd worden voor veel latere stoornissen. Als de moeder gedurende deze tijd rode hond krijgt, dan kan dat tot een hersenbeschadiging bij het nog ongebooren kind leiden. Andere risicofactoren zijn het gebruik van medicijnen, alcohol, nicotine en drugs. Maar ook een grote psychische belasting van de moeder en traumatische ervaringen kunnen een oorzaak van latere ontwikkelingsstoornissen zijn, evenals complicaties gedurende de geboorte, zoals een keizersnee, navelstreng om de hals en zuurstofgebrek.

Als er tijdens de geboorte gevaar is voor het leven van het kind en/of de moeder, kan dat van grote invloed zijn op de moeder-kind-relatie. Als het kind een vroegtijdige breuk ervaart in de binding met de moeder, waarbij het kind meteen na de geboorte of tijdens de eerste maanden of levensjaren van de moeder gescheiden wordt, bijvoorbeeld door een langdurige ziekenhuisopname, dan ontstaat een onderbroken uitreiking, die voor het kind niet opgeheven wordt. Dan is het zo belangrijke oevertrouwen in het leven, het gevoel geliefd te zijn en met zorg omringd te worden, als basis niet aanwezig bij het kind. Dat kan zich later uiten in relatiestoornissen, angsten of andere bijzonderheden omdat deze vroegkinderlijke ervaringen steeds opnieuw onbewust geactiveerd worden. Als het kind gedurende de eerste levensweken

aan ziektes lijdt als middenoorontsteking of infecties, dan kan het zijn dat hierdoor sommige ontwikkelingsstappen minder goed opschieten, sommige belangrijke ervaringen helemaal niet worden opgedaan of niet genoeg in het geheugen worden vastgelegd. In de verdere ontwikkeling kunnen onrust veroorzakende familieproblemen, stress, te hoge verwachtingen en prestatiedwang een remmende invloed op het kind hebben.

Maar het is belangrijk om te bedenken dat er kinderen zijn die onder invloed van één of meerdere bovengenoemde negatieve factoren net zo goed zonder problemen kunnen opgroeien. Omgekeerd is het mogelijk dat kinderen onder de best denkbare en harmonische omstandigheden problemen krijgen, waarbij er op het zichtbare niveau geen oorzaken te vinden zijn. Daarmee wordt misschien duidelijk dat er nog een dieper liggend niveau moet zijn dat hier werkt. Dit niveau blijft echter verborgen als we ons teveel richten op het klassieke oorzaak-gevolgprincipe. Het werken op deze diepere lagen zal ik in het tweede en derde deel van dit boek nader beschrijven.

1.4 DE SAMENHANG TUSSEN WAARNEMING, ONTWIKKELING EN GEDRAG

Om een kind in zijn ontwikkeling uit te dagen c.q. te ondersteunen is het zowel voor ouders als ook voor opvoeders, leraren en therapeuten belangrijk dat geprobeerd wordt om te begrijpen wat het kind als waar aanneemt. Er is soms een aanmerkelijk verschil in de waarneming van een kind en die van een volwassene. Deze hoeft natuurlijk niet noodzakelijkerwijs verkeerd te zijn, alleen omdat ze voor ons wellicht niet begrijpelijk is.

Meestal hebben wij volwassenen het afgeleerd om spontane gewaarwordingen en gevoelens impulsief te uiten. We schakelen ons verstand in en zijn daarmee snel weg van datgene waar het eigenlijk om ging.

Ik heb zelf enorm veel aan spontaniteit en levensvreugde op dit gebied teruggewonnen door mij helemaal over te geven aan de gevoels- en gedachtestructuur van kinderen. Kinderen merken wie hun zonder voorbehoud tegemoet treden. Dan laten ze zich helemaal zien. Dikwijls laten ze juist dan ook de meest lelijke kant van zichzelf zien. Je moet je dus niet laten misleiden: het is alleen maar een test of ze ook met deze kant van zichzelf geaccepteerd worden. Kinderen zijn niet slecht; ze gedragen zich soms alleen maar zo.

Of er nou gewerkt moest worden op het terrein van de motoriek, de spraak of de psyche, vaak was onvoorwaardelijke acceptatie van het kind het hele geheim voor het slagen van mijn therapie.

Dat betekent voor volwassenen die met kinderen omgaan, dat ze zichzelf en hun ideeën over hoe het leven in elkaar zit terug moeten houden, en dat ze zich vervolgens dienen te verplaatsen in de wereld van de kleinere aardbewoners.

Het is verbazingwekkend om steeds weer bij kinderen waarmee we te maken hebben, te zien met wat voor waardigheid ze proberen om hun vaak niet gemakkelijke lot te hanteren. Dan krijgt veel opvallend gedrag een herkenbare achtergrond. Door zo te kijken kom je op een laag van waaruit je effectiever kunt werken dan om eerst te proberen het gedrag van kinderen te veranderen.

Ook heb ik geconstateerd dat kinderen niet willen dat men probeert om hun innerlijke verdriet of de zwaarte uit het familiesysteem lichter voor te stellen dan het is, door te zeggen: "Het is toch helemaal niet zo erg." Om hun kinderen te beschermen neigen ouders ertoe gebeurtenissen of stemmingen in de familie onder tafel te houden. In de loop van de tijd worden kinderen echter door zo'n houding onzeker omdat hun waarneming, waarop ze moeten vertrouwen om hun zelfbewustzijn te ontwikkelen, niet overeenstemt met datgene wat volwassenen hun zeggen of voorleven. Dus gaan ze door deze onzekerheid hun eigen gevoelens onderdrukken. Dat kan weer leiden tot de meest uiteenlopende vormen van moeilijkheden bij het kind, beginnend bij storingen in de motoriek, via ontwikkelingsachterstanden tot ernstige gedragsmoeilijkheden.

1.5 WANNEER EN WAAR VERTONEN KINDEREN OPVALLEND GEDRAG?

Vaak zijn ouders zich helemaal niet bewust van het feit dat hun kind moeilijkheden heeft met beweging, waarneming of gedrag. Ze kijken naar hun kind vanuit hun eigen systeem, waardoor ze sommige 'eigenaardigheden,' sommige karaktertrekken maar ook velerlei lichamelijke onzekerheden niet als vreemd herkennen. Ze herkennen ze van zichzelf of van hun partner. 'De appel valt niet ver van de boom,' een oeroud spreekwoord dat nog steeds waar blijkt te zijn. Daarom is er ook een behoorlijke dosis fijngevoelheid nodig om ouders te attenderen op geconstateerde moeilijkheden van

hun kind; het gaat ook altijd over een deel van henzelf.

Vaak komt dit aan het licht wanneer kinderen naar het kinderdagverblijf gaan en ze vergeleken kunnen worden met een grotere groep kinderen van dezelfde leeftijd. Gewoonlijk worden ouders er dan door leerkrachten op opmerkzaam gemaakt dat hun kind bijvoorbeeld afwisselend bepaalde dingen met de linker- en met de rechterhand doet. Normaal gesproken is de gewoonte om iets met rechts of links te doen voorbij als ze twee jaar geworden zijn. Of ze horen dat hun kind nog snel is af te leiden en zich niet kan concentreren, dat het gevoelig op geluid reageert, dat het zich van andere kinderen afzondert, dat er opvallende dingen zijn in het praten, dat het motorisch overactief is, dat het zich onhandig gedraagt en zich vaak laat vallen, dat het slecht ziet of hoort, dat het agressief is en ruzieachtig, dat het zijn grenzen niet kent tegenover volwassenen, dat het nog niet kan tekenen omdat het kind het potlood nog niet goed kan vasthouden, dat het nog te weinig weet van zijn lichaamsschema, enzovoorts.

Deze lijst is eindeloos uit te breiden, omdat er waarschijnlijk steeds weer gebieden zullen zijn waarop iemand zich, op grond van zijn erfelijke aanleg, beter of slechter zal kunnen ontwikkelen. Hier wordt ook een probleem van de samenleving geraakt: hoeveel tijd geeft men een kind voor zijn ontwikkeling? Hoe groot is de tolerantie wanneer een kind meer tijd nodig heeft om te rijpen? Naar mijn ervaring is deze ruimte tegenwoordig zeer beperkt en zijn er steeds meer kinderen die niet opgewassen zijn tegen de hieruit voortvloeiende druk.

Uiteindelijk wordt tijdens de schooltijd duidelijk dat veel kinderen meer tijd nodig hadden gehad. Leerkrachten die onder druk komen te staan, slaan alarm. Het komt niet zelden voor dat er, wanneer ik als toehoorder aanwezig ben tijdens een lesuur, van de vijftientig kinderen ongeveer acht tot tien opvallend gedrag vertonen(!), motorische onrustig zijn, niet stil kunnen zitten, zich overdreven gedragen, maar ook dagdromen of afwezig zijn. Die kinderen geven de leerkrachten vaak grote problemen. Daarbij is het in de meeste gevallen geen kwestie van onvoldoende intelligentie als kinderen falen op school, maar zijn het veel meer de hiervoor beschreven problematieken die kinderen of zozeer hinderen dat ze helemaal niet meer in staat zijn om de hun gestelde opgaven te vervullen.

1.6 WAT IS OPVALLEND GEDRAG?

De zin 'een gedragsgestoord kind is een kind dat stoort door zijn gedrag,' die de kinderarts Inge Flehmig vaak in haar voordrachten gebruikte, zit er diep in bij mij. Vanuit deze zin komen er vragen naar voren die de dynamiek van een gedragsstoornis zichtbaar kunnen maken: wie stoort het kind, wanneer stoort het kind, wanneer stoort het kind zeer beslist niet, waarmee stoort het kind, hoe zou het zijn als de gedragsstoornis van het kind er niet zou zijn...?

Vaak weten ouders van kinderen aanvankelijk helemaal geen antwoord op alle vragen. Ze hebben het opvallende gedrag of de gedragsstoornis al te veel met hun kind vereenzelvigd. Dat betekent dat ze zich er helemaal niet meer van bewust zijn dat ze niet alleen een kind met opvallend gedrag hebben, maar ook een ijverig kind, een vrolijk kind, een creatief kind, een muzikaal kind, enzovoorts. Het is dus net zo belangrijk om, naast de therapie met het kind, de ouders te helpen hun kind weer in een bredere context te zien. Dat leidt vaak tot een minder verkrampde omgang tussen ouders en kind, en daarmee wellicht tot een eerste verlichting van de situatie.

Tegenwoordig wordt onder het verzamelbegrip 'gedragsstoornissen' een hele rij symptomen samengevat: gebrek aan concentratie, agressiviteit, hyperactiviteit, autistische tendensen, eetstoornissen, enzovoorts. Het loont de moeite om met de grootste zorgvuldigheid te onderzoeken waar het kind in liefde is gebonden. Geen enkel kind gedraagt zich opvallend of trekt zich terug omdat het daar plezier aan ontleent; een kind doet dat omdat dit gedrag voor het kind zelf een logische consequentie is van iets ergens in het systeem, wat wij van buitenaf meestal niet in de gaten hebben. Ouders doen hun kinderen vaak onrecht aan door alleen op gedragsniveau te handelen, bijvoorbeeld door te straffen, waarmee niet bedoeld wordt dat kinderen doorlopend alles maar mogen doen. Iets meer hierover kunt u in het tweede deel van het boek lezen.

Niet zelden komt het voor dat een zogenaamde gedragsstoornis bij een kind alleen daarop berust, dat het plaatsvervangend iets uitleeft voor de ouders wat deze zelf niet naar buiten kunnen brengen.

Ik denk daarbij aan Joey, een kleine, gekleurde, vierjarige jongen die in een psychomotorisch groepje kwam omdat hij op de kleuterschool vaak woede-uitbarstingen had, om zich heen sloeg, krabde en beet als de andere kinderen

te dicht bij hem kwamen. In het groepje moest hij met mijn hulp onder andere sociaal gedrag leren.

In vergelijking met kinderen van dezelfde leeftijd was Joey in zijn motorische ontwikkeling een beetje achter, ook al door zijn behoorlijk lage spierspanning die hij vanuit zijn etnische achtergrond meebracht. In mijn groep heb ik verschillende gekleurde kinderen meegemaakt die allemaal hetzelfde beeld vertoonden: slappe spiertonus, gecombineerd met een huid zo zacht als fluweel. Dat betekent voor deze kinderen dat ze zich in vergelijking met anderen meer moeten inspannen om bijvoorbeeld in een touw te klimmen of een berg op te komen. Daarnaast zijn ze zeer gevoelig bij het aanraken van de huid. Dat zorgt voor een dilemma, omdat ze tegelijkertijd een behoorlijk flinke druk nodig hebben om informatie via hun lichaam te krijgen.

Toen Joey voor het eerst in de groep kwam, was hij erg teruggetrokken en keek met grote kraal oogjes angstig naar wat er om hem heen gebeurde. Op de een of andere manier had het spel van de kinderen hem zo aangesproken dat hij beschroomd mee begon te spelen. De kinderen speelden muizen die op zoek waren naar kaas (een kunststoffen blok). Tot op de dag van vandaag zie ik die jongen nog voor me, hoe hij met zijn gele kunststoffen blok naar me toe kwam, over zijn hele gezicht straalde en 'kaas' zei. Daarmee was het ijs gebroken en kon hij veel dingen voor zichzelf uitproberen en belangrijke bewegingservaringen opdoen, wat zijn zelfbewustzijn ten goede kwam.

Ondanks dat liet hij zich echter nog lang niet aanraken, en alleen door toeval, opnieuw door middel van een spel voor de hele kleintjes, was eindelijk ook daarvoor de kans aanwezig. Hij had ineens het idee om een schapenvel om zijn nek te hangen en op handen en voeten schapje te spelen. Toen ik hem vroeg of iemand het schapje ook mocht aaien, kwam hij heel dichtbij en mocht ik hem - met het vel als bescherming tussen ons in - aaien. Joey kon hier duidelijk van genieten. Vanaf dat moment kwam hij vaak uit zichzelf om zich te laten aaien met een dekentje of een dierenvel om. Ook mochten de andere kinderen nu dichterbij komen en hem aanraken. Joey begon dit zelfs, soms door provocatie, van hen te eisen.

Een ander facet van hem was dat hij heel stil en verloren ergens in een hoekje kon zitten en niet te motiveren was om met een spel mee te doen. Toen hij er weer eens zo 'versteend' bij zat, heb ik hem in een impuls bij mij op schoot getrokken. Eerst verweerde hij zich daar heftig tegen, probeerde om zich heen te slaan en zich uit mijn schoot te weg te draaien. Maar toen

hij merkte dat ik in ieder geval sterker was, begon hij vertwijfeld te huilen. Dit huilen werd steeds dieper en steeds heviger. Tot dat moment had ik nog nooit een kind zo heftig zien huilen. Toen ik merkte dat hij zich helemaal kon overgeven aan zijn verdriet, heb ik hem verder alleen maar heel rustig vastgehouden. Blijkbaar was er veel verdriet opgestapeld en dat kwam er nu allemaal uit. Na een kwartier werd hij langzaam rustiger en klom van mijn schoot af om daarna met behulp van een deken en een schapenvel een hol te bouwen. Terwijl hij op mijn schoot zo aan het huilen was, liet ik hem ook verbaal weten dat ik zijn pijn zag, hoe zwaar dat voor hem moest zijn, dat het er allemaal mocht zijn en dat het goed was dat alles er nu uitkwam.

Toen het uur voorbij was en hij naar zijn moeder ging, kon ik zien met wat voor blik hij naar haar keek. Ik kon daaruit opmaken dat het pijnlijk voor hem was; dat hij zich zelfs schuldig voelde dat hij het niet uitgehouden had en gefaald had.... Dat heeft me diep geraakt en tegelijkertijd in mijn gevoel versterkt dat de jongen iets droeg en uitgehuld had wat niet het zijne was. Ik heb de moeder precies verteld hoe het uur verlopen was en haar ook verslag gedaan van mijn beeld dat hij iets draagt wat niet bij een kind hoort. Tijdens mijn beschrijving van het verhaal had de moeder de hele tijd al tranen in haar ogen en tegen het einde begon ook zij hevig te huilen. Ze bevond zich in een extreem moeilijke scheidings situatie, was erg alleen en volledig uitgeput. Ze deed grote moeite om zoveel als ze kon haar angst en verdriet voor haar zoon te verbergen. Temeer omdat hij ook al het verlies van zijn vader moest zien te verwerken. Uiterst gevoelig als Joey was, had hij de gevoelens van zijn moeder voor honderd procent meegekregen en - zoals veel kinderen in zulke situaties - alles naar zich toetrokken. Hij dacht dat hij op één of andere manier schuldig was aan de hele ellende.

Vervolgens heb ik de moeder ondersteunende gesprekken aangeboden, die ze ook graag en in vol vertrouwen accepteerde. Ik heb Joey direct na de sessie nog een keer in het bijzijn van zijn moeder gezegd dat hij niets verkeerd had gedaan. Integendeel, dat hij een dappere jongen was en dat het goed met hem mocht gaan, ook als zijn moeder verdrietig was, want hij was maar een kind. Zulke zinnen zeg ik de kinderen op een ernstige en volwassen manier, en steeds zie ik aan het oplichten van hun gezichtjes dat hun ziel het begrepen heeft. Na deze zin keek Joey zijn moeder beschroomd aan en toen deze knikte, straalde hij en vertelde haar heel opgewonden dat hij een hol had gebouwd.

Ik heb Joey nog vaak moeten vasthouden en met de moeder heb ik intensieve gesprekken gevoerd. Mettertijd werden hun zielen rustiger. Zijn opvallend gedrag op de kleuterschool ging na een jaar over in normaal gedrag dat hoort bij een gezonde uitwisseling tussen kinderen van zijn leeftijd. Later is Joey nog naar een judogroep gegaan voor oudere kinderen waar hij ook goed mee kon komen.

Dit fenomeen, dat kinderen iets voor hun ouders uitleven, ben ik zeer vaak tegengekomen en vanuit deze achtergrond bezien krijgt opvallend gedrag een heel andere dimensie.

1.7 DE SCHULDVRAAG

Ik heb het nogal eens meegemaakt, dat - na het vaststellen van een probleemdiagnose bij het kind - de schuldvraag naar voren komt, meestal bij de moeder. Veel ouders maken zich zorgen of zelfs verwijten dat ze het probleem van hun kind niet op tijd gezien hebben, niet voldoende serieus genomen hebben, niet ...- hier kunnen we een hele waslijst geven. Ook uiten velen een niet nader te omschrijven schuldgevoel of worden bang iets gedaan te hebben wat voor altijd onherstelbaar is voor hun kind.

Daar komt nog bij dat deze gevoelens vaak door de omgeving versterkt worden. Welgemeende raad van bekenden of wellicht van de eigen ouders over de opvoeding, zoals: "Wat is jouw kind brutaal, onhandig, vastgelopen, dat moet het toch zelf kunnen doen, je stelt het kind ook geen grenzen, die moet een draai om zijn oren krijgen...", - geeft eerder druk dan dat het hulp betekent. Ook voor therapeuten die willen helpen maar zich intussen misschien verwonderen waarom een moeder bijvoorbeeld in de samenwerking gesloten is en een gesprek liever uit de weg gaat, is dit een punt om bij zichzelf bedacht op te zijn.

Natuurlijk is het voor de meeste ouders niet eenvoudig om te erkennen dat ze zich schuldig voelen en dat ze vanuit hun eigen dynamiek geen oplossingsmogelijkheden kunnen vinden. In de loop der jaren ben ik er daarom toe overgegaan om dit thema vanuit mijzelf meteen tijdens het eerste gesprek ter tafel te brengen. Ik leg de ouders dan uit dat zij de vastgestelde stoornis of problematiek (zie Bijlage II) meestal helemaal niet hadden kunnen onderkennen; wij 'vaklui' hebben hiervoor een jarenlange opleiding nodig gehad. Ik